

Modern cultuurpatroon, theoretisch perspectief en empirische theorie; antwoord aan A. T. J. Nooij

J. A. I. Coolen

Alvorens op enkele punten uit het commentaar van Nooij te kunnen ingaan, moet iets worden gezegd over hetgeen men onder theorie kan verstaan. Bekend is het onderscheid tussen: theorie als perspectief op de werkelijkheid (theoretisch raam, paradigma) én theorie als een stelsel van samenhangende uitspraken over verschijnselen in de werkelijkheid (theorie in empirische zin). Het belangwekkende van dit onderscheid is me door de kritiek van Nooij scherper voor ogen komen staan.

Een theoretisch perspectief werkt als een schijnwerper. Het richt de aandacht op specifieke aspecten van de werkelijkheid; in dit geval op het aanvaarden van veranderingen en vernieuwingen in relatie tot cultuurelementen (bv. rationaliteit) en achterliggende structuurkenmerken (bv. referentiegroepen).

In de empirische theorie die vanuit de agrarische sociologie rondom het begrip modern cultuurpatroon is opgebouwd, kan men — naast beschrijvingen van de ontwrichting van weinig gedifferentieerde, lokale samenlevingen — vooral uitspraken vinden m.b.t. individuele moderniteit. Bv. deze uitspraak, dat kleine en grote boeren als gevolg van een uiteenlopende mate van moderniteit zullen verschillen in gedrag t.a.v. vernieuwingen.

Modern cultuurpatroon als theoretisch perspectief

De reactie van Nooij heeft vooral betrekking op het theoretisch perspectief. In de agrarische sociologie zou al lang geleden zijn afgerekend met de theorie van het modern cultuurpatroon. Waarom dan nog moeite gedaan dit perspectief op scherp te stellen en het m.b.v. een onderzoekje op zijn waarde te beproeven? Ik wil hierbij drie opmerkingen plaatsen.

1 — Het is maar de vraag, of een theoretisch perspectief niet door empirisch onderzoek kan worden achterhaald. In de natuurkunde zijn hiervan duidelijke voorbeelden te vinden. In ieder geval echter, zal empirisch onderzoek kunnen verhelderen of een theoretisch perspectief voldoende licht werpt op te kennen verschijnselen. Dit geldt ook wanneer men zegt dat een theoretisch perspectief niet kan worden gefalsifieerd, omdat het criterium 'waar of onwaar' niet van toepassing is.

2 — De mededeling dat agrarisch sociologen mét het verstrijken van de jaren zestig de theorie van het modern cultuurpatroon hebben begraven kan iets zeggen over het gedrag van een 'sociologische school': wellicht heeft men met

een zorgvuldig gecultiveerde onderzoekstraditie gebroken, ondermeer als gevolg van het wegvallen van een beleidsondersteunende functie. Dit alles is echter niet voldoende reden om te concluderen tot de onbruikbaarheid van het perspectief voor onderzoek naar actuele vernieuwingsprocessen. Het ligt er maar aan wat men wil weten, en welke aanscherping van het perspectief wordt betracht. Dit laatste voert naar het punt van operationalisering. Immers door een zwakke specificering en operationalisering van het theoretisch begrip 'moderniteit' wordt de te kennen werkelijkheid slechts gebrekkig inzichtelijk gemaakt. Het theoretisch perspectief is dan onvoldoende vruchtbaar en op die grond wordt het vervolgens begraven.

Om een bepaalde verklaring van vernieuwingsgedrag nader te kunnen bestuderen, heb ik enkele grondlijnen uit de theorie van het modern cultuurpatroon uitgewerkt m.b.v. Simons beslissingsmodel. De gevolgde werkwijze is een geheel andere dan het gebruikelijke meten van 'moderniteit' m.b.v. attitudeschalen. Of het perspectief daardoor aan relevantie heeft gewonnen kan men nagaan door het uit te proberen. Ik vind wel — inspelend op het slagwoord 'beleggen cultuurpatroon' — dat het smakelijker is geworden.

3 — Al geruime tijd geleden zou de theorie van het modern cultuurpatroon zijn begraven. Men schijnt zelfs niet meer te weten wanneer. Terwille van de geschiedschrijving wil ik daarom herinneren aan een drietal Wageningse dissertaties uit de jaren zeventig. *Weerdenburg* (1971) verrichtte onderzoek naar de landbouw als nevenberoep en speurde ondermeer naar een verband tussen de moderne leefwijze (consumptieve levenshouding en rationele levenshouding) én de grootte en aard van het nevenbedrijf. *Groot* (1972) bestudeerde gevolgen van schaalvergroting voor kleinere dorpsgemeenschappen; toetste ondermeer de veronderstelling dat een negatief verband bestaat tussen moderniteit en dorpsbinding; ging bovendien niet voorbij aan de factoren 'communicatie met de buitenwereld' en 'sociale horizon van het individu'. *Kerstens* (1972) deed onderzoek naar de openluchtrecreatie vanuit de veronderstelling, dat de houding van plattelandsbevolking tegenover toenemende recreatie op het platteland negatiever zal zijn, naarmate deze bevolking meer 'traditioneel, ruralistisch-localistisch' is ingesteld; moderniteit en verwante begrippen namen in het onderzoek een centrale plaats in.

De conclusie moet luiden, dat blijkbaar niet iedereen aanwezig was, toen het modern-dynamisch cultuurpatroon werd ingeruild voor de, in ontvoogdingsprocessen verwikkelde, gedekoloniseerde burger.

Modern cultuurpatroon in de empirische theorie

Nooij geeft vooral aandacht aan de steekproef: de onderzoeksresultaten volgen uit de wijze van steekproeftrekken. Zulk een kritiek is ernstig en verdient

alle aandacht. In de steekproefpopulatie bevinden zich volgens Nooij géén boeren met een zwak perspectief op een economisch verantwoorde bedrijfsvoering; géén kleine boeren die zich door de schaalvergroting in de landbouw bedreigd voelen; dus waarschijnlijk ook géén werkelijk traditioneel denkende boeren. Ik wil hierbij drie opmerkingen plaatsen.

1 — Mijn onderzoek ging over de vraag, of statuspositie inderdaad een conditie is van het handelen van boeren t.a.v. een vernieuwing. Aangezien agrarisch sociologen nooit hebben gezegd, dat hun empirische generalisaties onwaar zijn geworden, heb ik een toetsend onderzoekje uitgevoerd. De resultaten daarvan geven aan, dat statuspositie als zodanig niet de veronderstelde invloed heeft op de rationaliteit in het beslissingsproces. Bovendien kon het stemgedrag worden verklaard vanuit cultuurtechnische problemen (in plaats van 'moderniteit'). Ik vermoed dat Nooij's kritiek niet aansluit op door mij gestelde onderzoeksvragen.

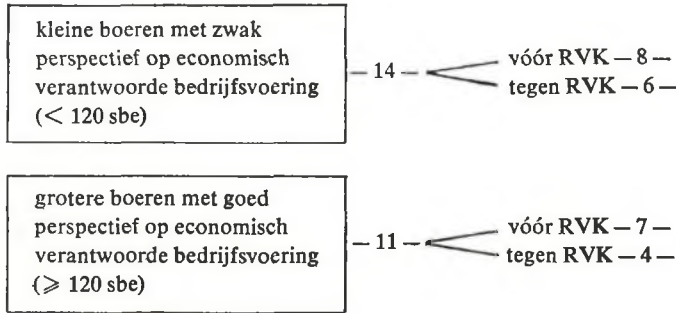
Verder moet worden gesteld, dat het opsporen van boeren *in* een ruilverkavelingsgebied een essentieel element is van het onderzoeksontwerp. De mensen moeten in een vergelijkbare situatie verkeren; beter gezegd, met dezelfde 'stimulus' worden geconfronteerd. Tenslotte kan worden verduidelijkt dat de steekproef wel degelijk kleine boeren bevat, waarvan men mag aannemen dat ze 'een zwak perspectief op een economisch verantwoorde bedrijfsvoering' hebben (zie onder punt 2).

2 — De opmerkingen van Nooij verwijzen m.i. naar een andere vraagstelling, die op de volgende propositie berust: kleine boeren die geen perspectief hebben op een redelijk inkomen uit het landbouwbedrijf, zullen de uitvoering van een ruilverkaveling afwijzen, als gevolg van een algehele desoriëntatie.

Ik wil hierbij een kanttekening plaatsen m.b.v. eigen onderzoeksmateriaal. De ondervraagde boeren (N = 25 ;steekproefcriterium 4 vervalt) kunnen worden ingedeeld in twee categorieën alnaargelang hun perspectief op een economisch verantwoorde bedrijfsvoering. Als criterium voor indeling geldt het aantal sbe (standaardbedrijfseenheden). Uitgangspunt is een passage uit de 'Memorie van Toelichting bij de Rijksbegroting van het dienstjaar 1977 voor Landbouw en Visserij': 'Bij een moderne en doelmatige bedrijfsvoering moet een bedrijf, globaal gesproken, thans tenminste een omvang hebben van 120 sbe, wil het een volledige dagtaak bieden aan één arbeidskracht' (p. 33). De onderstaande tabel is nu te geven.

Hoewel voorzichtigheid is geboden bij het interpreteren van deze gegevens, kan men in ieder geval dit zeggen: het hebben van 'een zwak perspectief op een economisch verantwoorde bedrijfsvoering' leidt *niet* noodzakelijk tot het afwijzen van ruilverkaveling.

Een volgende stap is te kijken naar het gedrag van die kleine boeren die geen perspectief hebben op een redelijk inkomen uit het landbouwbedrijf en die als

ondernemers zullen gaan verdwijnen. De vraag is of hun evt. afwijzen van een ruilverkaveling voortvloeit uit desoriëntatie. Ik vermoed van niet. Uit oriënterende gesprekken heb ik informatie, die ook een andere hypothese mogelijk maakt, nl. dat deze boeren een ruilverkaveling afwijzen op vnl. zakelijke gronden. Ze zijn bv. gebaat bij het verspreid blijven liggen van hun kavels, zodat bij verkoop van gronden hogere opbrengsten kunnen worden verkregen.

3 — Tenslotte valt op, dat Nooij al weet waar de traditionele en moderne boeren zitten. Uit bedrijfskenmerken wordt de mate van moderniteit afgeleid en op basis daarvan kan gedrag worden voorspeld. (Het modern cultuurpatroon mag begraven zijn, de geest waart nog vrij rond!). Ik zou de zaak willen om-draaien: kijk naar het concrete handelen van mensen én hun sociale situatie en probeer daaruit de mate van moderniteit af te leiden.